

پیامدهای انتظامی - امنیتی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان

(مورد مطالعه: بانه و مریوان)

محسن قادرمرزی^۱، عباس مسعودی^۲، وفا مهدیزاد^۳، امیرحسین محمدپناه^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۰۸

از صفحه ۱ تا ۲۸

پژوهشنامه جغرافیای انتظامی

سال ششم، شماره بیست و دوم، تابستان ۱۳۹۷

چکیده

مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های متنوع بیرونی و وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز، اهمیت ویژه‌ای دارند که در صورت غفلت از آنها چالش‌های عمده‌ای ایجاد خواهد شد. در این پژوهش به تحلیل پیامدهای امنیتی-انتظامی مناطق آزاد تجاری در استان کردستان پرداخته شده است. این پژوهش توصیفی است؛ مباحث نظری آن با روش اسنادی و کتابخانه‌ای و یافته‌های آن با روش مشاهده مستقیم و مصاحبه با افراد مطلع و کارشناسان گردآوری شده است. تعداد پرسشنامه‌های موردنیاز برای پژوهش، (۱۴۲) عدد بوده و سنجش روایی این پرسشنامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($P_value=0.05$) انجام گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد (۴۳٪) از پاسخ‌دهندگان یا به عبارتی (۵۲) نفر معتقد بوده‌اند که ایجاد مناطق آزاد تجاری شرایط امنیتی منطقه را بسیار بهبود خواهد بخشید. این افراد به نقش مثبت این مناطق در ایجاد روابط فرهنگی، اجتماعی و خروج از انزوای فرهنگی و مذهبی اشاره داشته و معتقد هستند که ایجاد مناطق آزاد تجاری-اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان در کنار دستاوردهای اقتصادی مفید، دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی متعددی داشته که برآیند کلی همه آن‌ها افزایش سطح امنیت منطقه و کل استان خواهد بود.

کلید واژه‌ها: منطقه آزاد، امنیت مرزی، بانه، مریوان.

۱- کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی همدان، ایران، (نویسنده مسئول)، mohsen_ghadermarzi@yahoo.com.

۲- دانشجوی دکتری حقوق، دانشگاه پردیس، ایران.

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، ایران.

۴- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز تهران، ایران.

بیان مسئله

امنیت رفیع‌ترین ارزش یک جامعه است که بر پایه روابط و مناسبات سازگار برای به وجود آمدن جامعه امن پدید می‌آید. با مروری بر متون علمی درمی‌یابیم که امنیت همیشه از دغدغه‌های اساسی و حیاتی جوامع بوده است که در جمهوری اسلامی ایران نیز بخشی از تأمین امنیت داخلی کشور بر عهده نیروی انتظامی می‌باشد. امروزه با گسترده و پیچیده شدن جوامع، موضوع امنیت ابعاد گسترده و پیچیده‌ای به خود گرفته است. امنیت یکی از اصلی‌ترین عوامل پایداری جوامع امروزی به شمار می‌آید (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۷۸). وجود بی‌عدالتی‌های جغرافیایی و توسعه ناموزون بخش‌های جغرافیایی کشور ممکن است موجب آسیب همبستگی ملی شده و منجر به بروز تحرکات واگرایانه به‌ویژه در مناطق قومی شود که این مسئله تأثیر سوئی بر امنیت و در نتیجه کشور دارد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۱۷). یکی از مهم‌ترین عواملی که امنیت کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد، وجود نابرابری‌های فضایی بین مناطق مختلف جغرافیایی کشور است (اطاعت و موسوی، ۱۳۹۰: ۷۵). نابرابری‌های توسعه، می‌تواند شکاف‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را عمیق‌تر نماید و در نتیجه باعث مسائلی نظیر درگیری‌ها و شورش‌هایی در سطح جامعه شود و پای مسئولان انتظامی و امنیتی به مسئله را باز کند. این موضوع در ایران به دلیل تنوع مذهبی و فرهنگی اهمیت بیشتری دارد. از این‌رو توسعه و پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است (آدمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰). یکی از عرصه‌های نوین در مطالعات حوزه برنامه‌ریزی طرح‌های توسعه کشور، مناطق مرزی است (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۵۸). مناطق مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی هستند و به‌طور اساسی با مناطق داخلی کشور تفاوت‌هایی دارند. یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که در مناطق مرزی پیش روی مسئولان امور قرار دارد، مسئله امنیت مناطق مرزی است. مسئله حفظ و گسترش امنیت مناطق مرزی، به‌ویژه در کشورهایی که دارای مرز مشترک طولانی با همسایگان خود هستند همواره مورد توجه و حساسیت مسئولان انتظامی-امنیتی بوده است (کریمی و وفایی، ۱۳۹۲: ۹۶). یکی از مناطق کشور که نقشی بسیار اساسی در ورود کالاها و اجناس خارجی قاچاق به کشور داشته است، مناطق مرزی استان کردستان می‌باشد. در این مناطق بیشتر شاهد درگیری مسلحانه بین نیروهای انتظامی

استان با قاچاقچیان هستیم و متأسفانه در برخی مواقع این درگیری‌ها با کشتار خاتمه می‌یابد؛ از طرف دیگر این روزها کشته شدن کولبران در مرزها نیز زیاد اتفاق می‌افتد و همین امر نیز سبب نارضایتی‌های عمومی می‌شود و می‌تواند عواقب نه‌چندان خوبی را در منطقه به دنبال داشته باشد. ایجاد مناطق آزاد تجاری یکی از راهکارهای می‌باشد که می‌تواند در این قضایا نقش مؤثری داشته باشد و مانع از درگیری‌های هرچه بیشتر بین قاچاقچیان یا کولبران بومی منطقه و نیروهای امنیتی شود. مناطق مرزی به‌خصوص ناحیه کردنشین بین (۴) کشور ایران، ترکیه، عراق و سوریه (به‌ویژه بین سه کشور اول) زمینه‌های ستیز قومیت‌ها با حکومت مرزی، واگرایی و عدم امکان سرمایه‌گذاری‌های مولد را فراهم نموده است. این منطقه از نقاط حساس و راهبردی کشور محسوب می‌شود. عدم توسعه‌یافتگی، فقدان اشتغال و عدم دسترسی به نیازهای اولیه در این مناطق می‌تواند باعث شکاف بین مرکز و پیرامون شود و سبب آسیب رسیدن به همبستگی ملی شده و همچنین منجر به بروز تحرکات واگرایانه به‌ویژه در مناطق قومی، مذهبی شود؛ در نتیجه این مسئله تأثیر سوئی بر توسعه امنیت پایدار در منطقه و کشور خواهد گذاشت. در این زمینه مناطق غربی کشور از این قاعده مستثنا نیستند؛ عدم توسعه‌یافتگی در این‌گونه مناطق باعث از بین رفتن امنیت پایدار، ایجاد احساس ناامنی در مناطق و بروز بحران در کشور خواهد شد؛ بنابراین توجه به عوامل مؤثر بر توسعه‌یافتگی مناطق مرزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از ابزارهای اقتصادی که در قرن حاضر برای مناطق مرزی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است «ایجاد منطقه آزاد تجاری است» که می‌تواند موجب جذب سرمایه، انتقال فناوری، آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی، وصل به بازار جهانی و در نهایت دریچه‌ای به سوی توسعه اقتصادی شود. به همین علت در سال‌های (۱۹۶۰) میلادی، بسیاری از کشورهای در حال توسعه، سعی بر رهایی از توسعه‌نیافتگی از طریق ایجاد مناطق تجاری داشته‌اند (حیدر زاده، ۱۳۸۱: ۴۱). در این راستا، استان کردستان با وجود اینکه دارای قابلیت‌ها، پتانسیل‌ها و امکانات بسیار خوبی در زمینه‌های منابع آب، جنگل‌ها، مراتع و ذخایر معدنی است، اما هنوز دارای تنگناهای اساسی برای رشد و توسعه می‌باشد و در مقایسه با سایر مناطق کشور، سهم چندانی از مواهب توسعه ملی نبرده است؛ به‌گونه‌ای که این استان در زنجیره تولید ملی و سایر فعالیت‌های اقتصادی همیشه ضعیف‌ترین حلقه

ارتباطی را نسبت به سایر استان‌های کشور دارا بوده است. شرایط فوق اثرات نامساعدی بر رشد بخش‌های صنعتی، معدنی و کشاورزی گذاشته که در نهایت منجر به کمبود شغل و شیوع بیکاری به‌عنوان یکی اساسی‌ترین معضلات اجتماعی استان شده است. در چنین شرایطی طبیعی است که مردم برای تأمین معاش و گذران زندگی خود به انواع شغل‌های کاذب و غیررسمی (کولبری و قاچاق کالا) روی بیاورند و به‌طور متوالی شاهد درگیری مرزنشینان و نیروهای امنیتی انتظامی و ایجاد ناامنی در این مناطق باشیم که در برخی مواقع به درگیری‌های مسلحانه نیز انجامیده است. واقعیت بیان‌کننده این است که اگر از پتانسیل‌های استان به نحو مطلوب استفاده شود، علاوه بر رشد و توسعه منطقه که خود به‌عنوان یکی از عوامل اصلی جلوگیری‌کننده از بسیاری معضلات اجتماعی است، می‌تواند کمک‌های شایانی به اقتصاد ملی بنماید؛ و اقتصاد خود را به اقتصاد ملی مرتبط نماید. از این‌رو مسائل مذکور به همراه بسیاری از مسائل داخلی استان نظیر توسعه‌نیافتگی آن در مقایسه با سایر استان‌ها، توسعه ناموزون و تک‌بعدی در بیشتر نقاط استان، عدم مشارکت در قدرت و ضعف نظام تقسیمات کشوری، همواره سبب شده‌اند چالش‌های برخاسته از این استان و فضای اطراف آن به‌عنوان تهدیدی بالقوه در مواردی بالفعل و نرم، امنیت ملی را با تهدید مواجه کنند. استان کردستان با مساحتی بر بالغ (۲۸۲۰۳) کیلومترمربع (معادل ۱۷ مساحت کل کشور)، در غرب کشور واقع شده است. داشتن (۲۷۸) کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق، هم‌جواری با دو همسایه ناامن غربی، جغرافیای متفرق قومی و مذهبی، قرار گرفتن در مسیر ترانزیت قاچاق کالا و سوخت، درصد بالای بیکاری و توسعه ناموزون و قطبی شده در این استان سبب شده است همواره امنیت ملی در ابعاد مختلف با چالش مواجه شود؛ بنابراین به نظر می‌رسد برای رهایی از مشکلات مناطق مرزی، با توجه به برخورداری استان از پتانسیل‌هایی چون گمرک‌های بین‌المللی باشماق، سیف سقز و سیرانبند بانه و همچنین ظرفیت‌های کشاورزی و گردشگری، استان کردستان واجد شرایط برای ایجاد مناطق آزاد و تجاری باشد. حال با توجه به مراتب بالا پرسش اصلی پژوهش این است که آیا ایجاد منطقه آزاد تجاری در استان کردستان می‌تواند امنیت مناطق مرزی این استان را برای شهروندان و نیروهای انتظامی - امنیتی افزایش دهد یا خیر؟

پرسش‌های پژوهش

پرسش اصلی

- پیامدهای احتمالی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان از منظر انتظامی - امنیتی کدام‌اند؟

پرسش‌های فرعی

- آیا تأسیس مناطق آزاد تجاری در استان کردستان زمینه کاهش قاچاق کالا و کسب‌وکارهای غیررسمی نظیر کولبری که گاه به درگیری مسلحانه با نیروهای نظامی کشور می‌انجامد را فراهم می‌کند؟
- آیا چالش بیکاری و فقر که احتمال شورش مردمی در این مناطق را افزایش می‌دهد، با تصویب طرح منطقه آزاد کم‌رنگ‌تر می‌شود؟

پیشینه پژوهش

سابقه پژوهش در ارتباط با مناطق تجاری و امنیت مرزی را می‌توان در مطالعات صورت گرفته توسط پورتنوو و پیرلوموتر^۱ و همکاران در سال (۱۹۹۹) مشاهده کرد که به موضوع رشد پایدار شهرها در نواحی مرزی پرداخته‌اند. محققان در این مطالعه تأثیر عوامل متعددی همچون شرایط اقلیمی نامساعد، موقعیت مکانی، شرایط اقتصادی و سیاست‌های دولتی را بر رشد جمعیت شهری در مناطق مرزی بررسی می‌کنند و به تحلیل میزان نقش هر یک از آن‌ها در ناپایداری جمعیت مناطق مرزی فلسطین اشغالی می‌پردازند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شرایط رکود اقتصادی ناشی از کارکرد بازدارندگی مرزها از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر ناپایداری رشد جمعیت در این نواحی به شمار می‌رود. چاندویت^۲ و همکاران در سال (۲۰۰۴) معتقدند مردم ساکن در نواحی مرزی کشورهای همسایه می‌توانند در کنار هم و با هم از فرصت‌ها و منافع مشترک استفاده نمایند و این امر می‌تواند منجر به دوستی و تفاهم طرفین، امنیت رونق اقتصادی و توسعه، ایجاد فرصت‌های شغلی و شکل‌گیری یک نوع مزیت نسبی در مناطق مرزی شود. مطالعه

1- Portnov & Pearlmutter

2- Chandoevvit

جریان‌های فرامرزی مردم، کالا، اطلاعات و غیره، تأثیر متفاوت مرزها بر مناطق پیرامون و عناصر متفاوت چشم‌اندازهای اجتماعی و طبیعی دو طرف مرز در قالب رویکرد کارکرد گرایانه به بحث‌های زیادی منجر شده است. کار اولیه جان هوس^۱ که مدلی کارا و عملیاتی را برای مطالعه جریان‌های فرامرزی پیشنهاد کرد، این نوع نگاه را به بلوغ رسانید و در سال‌های اخیر، کاربردهای عملی آن در قالب مذاکرات مرزی، همکاری‌های مرزی و مدیریت فرآیندهای اجتماعی در مناطق مرزی بروز کرده است (کولوسو^۲، ۲۰۰۵: ۶۱۲). یکی از با ارزش‌ترین منابع پژوهشی در این زمینه، کتاب راملی و مینگھی^۳ (۱۹۹۱) با عنوان «جغرافیای چشم‌اندازهای مرزی»^۴ است که مجموعه‌ای از مهم‌ترین مطالعات مناطق مرزی اروپا و آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم است. بر اساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در این کتاب، تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف زندگی مرزنشینان و فرآیند توسعه مناطق مرزی کشورها بدون توجه به چگونگی کارکرد مرزها، کاری بدون پشتوانه علمی است و راه به جایی نمی‌برد. مطالعات صورت گرفته به وسیله هندرسون^۵ (۱۹۹۳) مشخص می‌سازد که آزادسازی تجارت، تأثیراتی بسیار قوی بر روی اقتصاد نواحی مرزی داشته است. این مطالعات نشان می‌دهد که کاهش تعرفه‌ها و در نتیجه افزایش تجارت در امتداد مرزهای ایالات متحده آمریکا و مکزیک توجه بسیاری از شرکت‌های تجاری را به شهرهای مکزیک که در نواحی آزاد تجاری و در نواحی مرزی با ایالات متحده قرار دارند جلب نموده است. در همین راستا، جونز و وایلد^۶ (۱۹۹۴) در پژوهشی به تحلیل تغییرات فضایی ساختاری در مرز پیشین دو-پاره آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی پرداخته‌اند. به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد. رستم گورانی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی تحت عنوان «بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی» به این نتیجه می‌رسند که با ایجاد منطقه آزاد تجاری قشم شاخص‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی

1- Jan Hoss

2- Kolossov

3- Rumley & Minghi

4- The Geography of Border Landscapes

5- Henderson

6- Jones & Wild

نظیر گسترش بازارهای تجاری، اسکله‌ها، گمرک‌ها و اشتغال، روند رو به رشدی طی شده است و از طرف دیگر، باوجود تأثیرات مثبت حاصل از ایجاد منطقه آزاد تجاری قشم، در شاخص‌های امنیتی و جرم، نظیر قاچاق کالا، فروش مشروبات الکلی و غیره، افزایش وجود داشته است و تبعات آن بر ساختار شهری آینده بی‌تأثیر نخواهد بود. پایان‌نامه‌ی عزیزیانی فر (۱۳۹۲) با عنوان «توجیه اقتصادی - اجتماعی ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی در کردستان و تأثیر آن بر وضعیت رفاهی مردم می‌باشد و این پرسش را مطرح می‌سازد که آیا کردستان به‌خصوص شهرستان مریوان، پتانسیل‌های لازم برای ایجاد منطقه آزاد تجاری را دارد؟ و در جواب به این پرسش شاخص‌ها و پتانسیل‌های کردستان و مریوان را مناسب برای ایجاد منطقه آزاد تجاری می‌داند. شاطریان و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل راهبردی مناطق مرزی، مورد مطالعه: شهرهای مرزی استان کردستان»، به بررسی راهبردهای بهره‌برداری از منابع معدنی و کشاورزی شهرهای مرزی توسط نیروی کار محلی برای توسعه صادرات و گسترش فعالیت‌های کشاورزی با استفاده از امکانات طبیعی، کشاورزی و نیروهای انسانی بومی شهرهای مرزی پرداخته و ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به محصولات کشاورزی و ایجاد زمینه مناسب برای بهره‌مندی از خلاقیت و نوآوری در کارآفرینی و بنگاه‌های زودبازده را پیشنهاد می‌کنند. قاسمی و یآوری (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان «بررسی دیده قاچاق و تأثیر آن بر امنیت شهرهای مرزی» می‌پردازند و مبادله تجارت مرزی را یکی از شاخص‌های برقراری ارتباط بین کشورهای همسایه و نیز امرارمعاش مرزنشینان می‌دانند و از این طریق مردم ساکن در نواحی مرزی می‌توانند در کنار هم و با آرامش زندگی کنند و از فرصت‌ها و منابع مشترک استفاده کنند، اما گرایش فعالیت‌های اقتصادی به سمت کالای قاچاق را تهدیدی برای امنیت این مناطق می‌داند.

مبانی نظری پژوهش

مفهوم امنیت

امنیت از ریشه لاتین [Secures] که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است؛ گرفته شده و همچنین موضوعاتی چون «رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، نگرانی باوجود آرامش، آسایش، اعتماد، تأمین، ضمانت» را در برمی‌گیرد. امنیت در

فرهنگ فارسی نیز به معنای آزادی و آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران بیان شده و در فرهنگ علوم رفتاری نیز دو معنا از این واژه شامل حالتی است که در آن ارضای احتیاجات و خواسته‌های شخصی انجام شود و احساس ارزشی شخصی، اطمینان خاطر، اعتماد به نفس و پذیرشی که در نهایت از سوی طبقه‌های اجتماعی نسبت به فرد اعمال می‌شود مطرح شده است (ماندل، ۱۳۸۷: ۴۴).

امنیت مناطق مرزی

وقتی از امنیت مرزها صحبت می‌شود به معنی وجود ثبات در مرزها و نفوذناپذیری مرزها از جهت ورود کالای قاچاق، آسایش و ایمنی مرزنشینان، فقدان تهدید در مرزها و غیره است که دولت و نیروی انتظامی ایجاد این امنیت را با اجرای طرح واپایش مرزها دنبال می‌کنند. امنیت از روزگاران قدیم باعث شده که حکومت‌ها حدی برای سرزمین خود انتخاب کرده و از آن دفاع کنند. امروزه نیز خطوط مرزی نقش امنیتی و حفظ امنیت سرزمینی کشورها و منافع آنان را با کارکردهای جدید دارند. ریشه عمده مشکلاتی که در داخل کشور بروز می‌کنند را باید در مرزها جستجو کرد؛ زیرا ورود و خروج اشخاص و هرگونه کالاهای قاچاق، مواد مخدر و وسایل منکراتی که باعث اختلال در سیستم اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و بهداشتی می‌شود، از مرزها انجام می‌گیرد و اگر واپایش مطلوبی در مرزها انجام شود، نه تنها امنیت در مرز بلکه در داخل کشور هم تأمین خواهد شد (سعادت، ۱۳۸۹: ۴)؛ از این رو با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و راهبردی کشور و با عنایت به نظام سیاسی و مدیریتی کشور، شرایط مرزها، فضاهای داخلی، محیط پیرامونی و همچنین با در نظر گرفتن تحولات جهانی و منطقه‌ای در رابطه با مدیریت و واپایش مرزی، سه راهبرد اساسی قابل تدوین است:

الف) راهبرد تهدید محور در مدیریت و واپایش مرزی

پایه و مبنای این راهبرد بر تهدیدزا بودن مرزها و مناطق مرزی است و بر اساس این نگرش شرایط و وضعیت به گونه‌ای است که تهدیدهای بالقوه و بالفعلی که مرزها و مناطق مرزی را در برمی‌گیرد. خیلی بیشتر از فرصت‌ها است، یا این که وضعیت و موقعیت برای بهره‌مندی از فرصت‌های مرزی مناسب نیست.

ب) راهبرد فرصت محور در مدیریت و واپایش مرزی

تأکید اصلی در این راهبرد بر ایجاد شرایطی جهت فراهم کردن و به فعلیت رساندن فرصت‌ها در مناطق مرزی است. از نظر این راهبرد، با بهره‌مندی حداکثری از فرصت‌ها و امکانات مرزی، می‌توان سبب توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه به‌خصوص مناطق مرزی شد و به دنبال آن بسیاری از عوامل تهدید را از بین برد. طرفداران این راهبرد معتقدند که شرایط و موقعیت جغرافیایی، ارتباطی و ژئوپلیتیکی ایران به‌طور بالقوه امکانات نامحدودی را در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و حتی نظامی و امنیتی قرار داده که در صورت بهره‌مندی و به فعلیت رساندن آن‌ها، نه تنها مناطق مرزی، بلکه محیط‌های داخلی نیز از این امکانات بهره‌مند شده و در نتیجه شرایط مناسبی برای تولید قدرت و افزایش اقتدار ملی و تحکیم جایگاه منطقه‌ای ایران در آسیای جنوب غربی مهیا می‌شود. بر اساس این تفکر قرار دادن مرزها و مناطق مرزی در حصار امنیتی و حفاظت و واپایش شدید نظامی، باعث از بین رفتن فرصت‌ها و نابودی یا عدم استفاده از امکانات و ظرفیت حتی بالقوه شده و در نتیجه، فضای نظامی و امنیتی حاکم بر مناطق مرزی یک سیکل معیوب توسعه‌نیافتگی، فقر، تهدید و عدم امنیت را برای کشور و به‌خصوص مناطق مرزی، به ارمغان می‌آورد (سعادت، ۱۳۸۹: ۲۸).

ج) راهبرد تلفیقی در مدیریت و واپایش مرزی

نگرش این راهبرد به‌طور ترکیبی به مسائل مرز و مناطق مرزی بوده و جنبه‌های تهدید و فرصت را به‌طور همه‌جانبه در مدیریت مرزی مدنظر دارد. بر مبنای این راهبرد در عین حال که مرزها و مناطق مرزی دارای ظرفیت‌های مناسب جهت توسعه و تولید قدرت برای کشور است، در کنار آن این مناطق را مصون از تهدید و آسیب‌هایی نمی‌داند که از جنبه‌های مختلف ممکن است ارزش‌های مادی، سرزمینی و معنوی یک کشور و ملت را در مخاطره قرار دهد؛ پس این راهبرد برای اداره مرزها و مناطق مرزی مناسب است و راهکارها و سیاست‌های مقابله با تهدید را سرلوحه اجرایی خود قرار می‌دهد. همچنین زمینه و شرایط شکوفایی ظرفیت‌های موجود چگونگی بهره‌مندی از این ظرفیت‌ها را جزء خط‌مشی اجرایی خود می‌داند. مبنای این راهبرد -بهترین شیوه برای مرزها و مناطق مرزی- مدیریت ترکیبی است.

الگوهای مدیریت مرزی در واپایش مرزها

بر اساس راهبردهای مطرح شده، در زمینه واپایش مرزی و با توجه به موقعیت مرزها، تحولات فضای داخلی و محیط‌های بیرونی، سه نوع الگوی مدیریتی برای مرزهای کشور قابل طرح است. هر یک از این الگوهای مدیریتی با توجه به راهبردها و سیاست‌های اتخاذی، راهکارها و برنامه‌های اجرایی خاصی را به شرح زیر جهت واپایش مرزها تدوین و عملیاتی می‌کنند:

الف) الگوی مدیریتی نظامی - انتظامی در واپایش مرزها

در این الگو با توجه به نگرش راهبردی به مرزها، بیشتر واپایش مرزها و مناطق مرزی در اختیار دستگاه‌های نظامی و انتظامی قرار می‌گیرد. این نوع مدیریت زمانی برای مرزها و اداره آن برتری می‌یابد که فضای تهدید چه در محیط‌های پیرامونی و چه در فضای داخلی -نسبت به مرزها- در کشور حاکم شود و واپایش و راهکارهای معمولی، تهدیدهای بالفعل و بالقوه نباشد.

ب) الگوی مدیریتی کارکردی و توسعه‌گرا در واپایش مرزها

این الگو بر محور توسعه مناطق مرزی، پویایی و شکوفایی کارکردهای مرزها متمرکز است. طبق این نگرش زمینه‌های بحران و تهدید را می‌توان با بهره‌مندی از کارکردهای موجود، کاهش داد یا از بین برد؛ بنابراین دستگاه‌ها و وزارتخانه‌هایی که در امور مرز و مدیریت آن دخیل و فعال هستند؛ می‌توانند در زمینه‌های مختلف توسعه و عمران این مناطق دارای نقش باشند. افزون بر این، استفاده از اهالی مناطق مرزی و مشارکت دادن آن‌ها در برنامه‌های اجرایی، یکی از ارکان این الگوی مدیریتی است.

ج) الگوی مدیریتی همه جانبه‌گرا در واپایش مرزها

موقعیت، وضعیت ویژه کشور، حساسیت‌ها و پیچیدگی‌های مرزها و مناطق مرزی از یک طرف و تحولات جهانی و منطقه‌ای در ابعاد سیاسی و اقتصادی، دفاعی و امنیتی از طرف دیگر، ایجاب می‌کند که از نگرش تک‌بعدی به مرزها پرهیز شود و در مدیریت و اداره آن تمامی زوایا و زمینه‌ها پیش چشم قرار گیرد. به‌کارگیری الگوهای گذشته در مدیریت و اداره مرزها که سال‌ها از تاریخ اجرای آن‌ها سپری شده، نه تنها کمکی در حفظ

امنیت ملی و ارتقاء جایگاه کشور نخواهد داشت، بلکه باعث بروز بحران و تشدید تهدیدها خواهد شد. خصوصیات و ویژگی‌های مرز مشترک ایران با کشورهای هم‌جوار باعث بروز مشکلات فراوان و متنوعی شده است که یکی از راه‌حل‌ها و طرح‌های ارائه‌شده، اقدامات تأمین نظامی و انتظامی به‌منظور واپایش مرزها است. با واپایش و حفظ مرز و برقراری امنیت در مرزها، نه‌تنها از تمامیت ارضی بلکه از فرهنگ و معتقدات خود در چارچوب سرزمینی حفاظت و حراست می‌شود و واپایش مرزها به لحاظ این‌که هویت، تمامیت ارضی و حاکمیت ملی را تحکیم و حفظ می‌کند، حائز اهمیت است (سعادت، ۱۳۸۹: ۲۸).

تجارت آزاد و منطقه‌گرایی

این مفهوم مورد پذیرش طرفداران تجارت آزاد است که کشورهایی که دارای سیستم‌های باز (درهای باز) هستند کمتر و کمتر دچار فقر می‌شوند؛ و دلیل اصلی آن نیز تجارت آزاد است. ملت‌هایی که دارای سطح بالایی از آزادی در تجارت هستند به‌طور معمول ثروتمندتر از سایر ملت‌ها هستند؛ بنابراین ارتباط مستقیمی بین فقر و تجارت وجود دارد. تجارت می‌تواند فقر را شناسایی، نابرابری‌ها را کاهش و آزادی را به میزان بسیار زیادی افزایش دهد (فانگافانگا، ۲۰۰۷: ۷).

اهداف ایجاد مناطق آزاد تجاری

بسیاری از کشورهای در حال توسعه، از اواسط دهه (۱۹۶۰) میلادی اقدام به احداث ایجاد مناطق آزاد نموده‌اند که در اینجا به اهم اهداف آن اشاره می‌شود: دلایل این کشورها به علت اهداف متفاوت آنان و شرایط و امکانات محل احداث منطقه آزاد متعدد بوده است؛ البته توصیه مؤکد شده است که هر منطقه آزاد بسته به توانایی‌ها و شرایط مختلف باید یک هدف خاص را دنبال نماید و بقیه آثار را به‌عنوان تبعی محسوب نماید. مناطق آزادی که اهداف مختلفی را مدنظر قرار داده‌اند. برخی از اهداف اصلی مناطق آزاد به شرح ذیل می‌باشند:

ایجاد اشتغال

یکی از اهداف مهمی که در تأسیس مناطق آزاد در جهان مورد توجه قرار می‌گیرد، امکاناتی است که از نظر ایجاد اشتغال در این مناطق وجود دارد. به‌عنوان مثال، قانون مناطق آزاد تجاری در وهله اول به‌منظور افزایش اشتغال و توسعه همکاری‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد (فتح‌الهی، ۱۳۷۷: ۳۹).

انتقال فناوری

یکی دیگر از اهداف کشورهای ایجاد کننده مناطق آزاد برخورداری از فناوری پیشرفته شرکت‌های بزرگ و صنایع کشورهای توسعه‌یافته صنعتی می‌باشد (کلباسی، ۱۳۷۱: ۱۶).

جذب سرمایه

سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در مناطق آزاد، یکی از مهم‌ترین اهداف ایجاد مناطق آزاد تجاری می‌باشد. جوزف استیگلیتز با تأکید بر سرمایه‌گذاری خارجی معتقد است که اقتصاد کلان باید فضایی را پدید آورد که سرمایه و از جمله سرمایه خارجی را جذب کند. این سرمایه‌گذاری می‌تواند با دادوستد خارجی داشتن فنی و دسترسی به بازارهای خارجی امکان اشتغال جدید را فراهم آورد (شم‌آبادی، ۱۳۷۳: ۵۶).

کسب درآمد ارزی

از منابع تجارت آزاد می‌توان برای تأمین ارز مورد نیاز در راستای برنامه‌های توسعه اقتصادی بهره جست. در این رابطه از یک‌سو بایستی مکانیسم‌های تجارت آزاد را در سیاست‌های بازرگانی و تجاری به کار گرفت و از سوی دیگر به این حقیقت واقف بود که همواره نمی‌توان رونق اقتصادی کشور را تعقیب کرد، بلکه ضروری است که با به‌کارگیری منافع تجارت آزاد، در جهت زیربنا سازی اقتصادی، اقتصاد را به درجه‌ای از خوداتکایی رساند که بدون صادرات مواد اولیه هم بتواند امور اقتصادی خویش را بگرداند (استیگلیتز^۱، ۱۳۸۳: ۸۳).

رشد و توسعه مناطق خاص

در برخی از موارد علاوه بر اهداف دیگر، توسعه و آبادانی یک قسمت از قلمرو کشور به‌وسیله ایجاد اتخاذ منطقه آزاد تجاری مورد توجه قرار می‌گیرد. مثلاً هندوستان که از سال (اینجا) منطقه آزاد کاندلا را تأسیس نمود، یکی از اهداف آن توسعه بندرهای کاندلا به‌عنوان جانشینی برای بندر بمبئی بود (سعیدی پور و فاضل، ۱۳۷۱: ۷۹).

روش پژوهش

این پژوهش رویکردی اکتشافی و جنبه کیفی دارد و از روش اکتشافی - استقرایی استفاده شده تا به نتیجه‌ای که در آن درک عمیق مورد نظر است، برسد. اطلاعات این پژوهش از طریق مصاحبه با کارشناسان انتظامی و امنیتی، نخبگان دانشگاهی، مسئولان حکومتی، نمایندگان مجلس و شهروندان گردآوری شده است. انتخاب مشارکت‌کنندگان به‌صورت هدفمند و انتخابی است، از آنجایی که روش کتابخانه‌ای و اسنادی به پیشبرد پژوهش کمک می‌کرد این روش نیز مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به اینکه این پژوهش کیفی است روش اشباع انتخاب شده است و با توجه به طراحی پرسش‌ها، حجم نمونه انتخاب می‌شود. در این پژوهش، مصاحبه‌ها تا زمانی که پاسخ‌های داده شده به اندازه‌ای به هم شبیه باشد که به پاسخ‌های تکراری منجر شود، ادامه می‌یابد و پس از به دست آوردن اطلاعات مورد نیاز از طریق نرم‌افزارهای SPSS مورد جمع‌بندی، طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

تعیین حجم نمونه

جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش شامل دو گروه زیر است:

گروه اول: کارکنان انتظامی - امنیتی استان کردستان و شهرستان‌های مریوان و بانه، مسئولان اجرایی مانند کارشناسان، فرمانداری‌ها، نمایندگان مجلس که نظر این بخش از جامعه آماری از طرق مصاحبه نیمه‌باز (هدایت سخنان مصاحبه‌شونده در چارچوب پرسش‌های پژوهش) مورد بررسی قرار گرفت.

گروه دوم: مغازه‌داران، تجار و عمده‌فروشان مریوان و بانه. نظر این دسته از افراد نیز از طریق ارائه و توزیع پرسشنامه بین آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت.

تعیین تعداد پرسش‌نامه‌ها

جامعه آماری مورد بررسی این پژوهش در واقع عبارت بودند از مغازه‌داران، تجار و عمده‌فروشان دو شهرستان مریوان و بانه. از آنجاکه دسترسی به کل جامعه آماری مورد بررسی میسر نبود و علاوه بر آن تعداد افراد جامعه آماری پژوهش نیز نامشخص بود؛ بنابراین در پژوهش حاضر با استفاده از رابطه تعیین حجم نمونه جوامع با سایز نامشخص، حجم نمونه پژوهش یا پرسشنامه‌های مورد نیاز برآورد شد:

$$n = \frac{Z^2 P(1-P)}{d^2}$$

بر اساس رابطه فوق، تعداد پرسشنامه‌های مورد نیاز برای پژوهش، برابر (۱۴۲) عدد پرسشنامه بود؛ که در نهایت بعد از کنترل کیفی پرسشنامه‌های اخذشده، مشخص شد که حدود (۲۲) پرسشنامه به صورت ناقص یا نادرست پاسخ داده شده و این پرسش‌نامه‌ها جز داده‌های مفقوده در نظر گرفته شد و کلیه آنالیزها بر اساس (۱۲۰) پرسشنامه معتبر انجام گرفت.

تعیین تعداد مصاحبه‌شوندگان

برای تعیین تعداد مصاحبه‌شوندگان، از مصاحبه نیمه‌باز استفاده شد. روش تعیین تعداد مصاحبه‌های نیمه‌باز نیز با توجه به کیفی بودن پژوهش، روش رسیدن به اشباع در نظر گرفته شد؛ یعنی مصاحبه‌ها تا زمانی که به این نتیجه برسد که پاسخ‌های داده‌شده یا مصاحبه‌ها با افراد مورد نظر به اندازه‌ای به هم شبیه شده که به پاسخ‌های تکراری منجر می‌شود مصاحبات ادامه می‌یابد.

سنجش روایی پرسشنامه

برای بررسی و ارزیابی تأثیرات مختلف ایجاد مناطق آزاد مرزی در دو شهر مرزی بانه و مریوان از یک پرسشنامه با (۶) آیتم یا محور اصلی طراحی شد. این پرسشنامه شامل (۲۵) پرسش بود که روایی آن از طریق ضریب آلفای کرونباخ در سطح اطمینان (۹۵)

۱- رابطه مدل تعیین حجم نمونه که در آن n ، حجم نمونه؛ Z مقدار متغیر نرمال واحد استاندارد که در سطح اطمینان (۹۵) درصد برابر (۱۰۹۶) می‌باشد؛ P مقدار نسبت صفت موجود در جامعه (اگر در اختیار نباشد می‌توان آن را (۵) در نظر گرفت. در این حالت مقدار واریانس به حداکثر مقدار خود می‌رسد؛ q درصد افرادی که فاقد آن صفت در جامعه هستند ($q=1-p$) و d مقدار اشتباه مجاز.

درصد با (P_value = ۰.۰۵) مورد بررسی قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه طراحی شده برابر (۰.۸۱) بوده و بیانگر آن است که پرسشنامه از روایی بسیار مناسبی برخوردار می‌باشد.

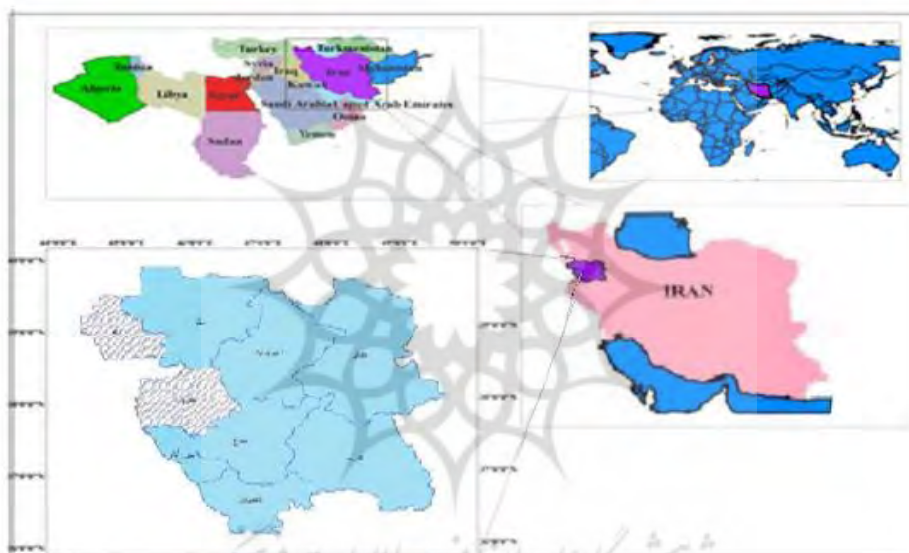
در جدول شماره (۱) شاخص‌ها و گویه‌های اصلی ارائه شده در پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌های نیمه‌باز آورده شده است.

جدول شماره (۱). شاخص‌های اصلی و گویه‌های اصلی ارائه شده در پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌های نیمه‌باز

ابعاد متغیرها	شاخص‌های مورد استفاده در مدل پژوهش
اقتصادی	نقش مناطق آزاد تجاری در اشتغال مستقیم و غیرمستقیم افراد
	میزان تمایل مردم به قاچاق کالا بعد از ایجاد مناطق آزاد
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در کاهش فاصله‌های اقتصادی با آن‌سوی مرز
	نقش مناطق آزاد در فروش محصولات کشاورزی
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در افزایش قدرت خرید مردم شهرها
متغیرهای سیاسی	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در تثبیت جمعیت شهرهای مرزی و کاهش مهاجرت مرزنشینان
	نقش مناطق آزاد تجاری در افزایش گرایش به فعالیت‌های اقتصادی سالم بین دو سوی مرز
	نقش مناطق آزاد تجاری در افزایش اعتماد اقوام مختلف در دو سوی مرز
	نقش مناطق آزاد تجاری در افزایش همکاری‌های منطقه‌ای
	نقش مناطق آزاد تجاری در رسیدن به اهداف در روابط سیاسی و اقتصادی
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در ایجاد همبستگی، مشارکت و اعتماد بیشتر مردم در زمینه مختلف در سطح شهر
اجتماعی	میزان اثربخشی سود مناطق آزاد تجاری در عمران، آبادانی و رفاه ساکنان مرزی
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در افزایش خدمات‌دهی عمومی در سطح شهری
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در بهبود نحوه گذران اوقات فراغت و توانایی انجام مسافرت‌های خارج از مرز
امنیت - انتظامی	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در امنیت مناطق مرزی
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در کاهش دزدی و سرقت در شهر
	میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در دسترسی به مراکز پلیسی و کلانتری‌ها
	تأثیرگذاری در میزان ورود مشروبات الکلی و مواد مخدر به استان
	بهبود ارتباط بین مردم و نیروی انتظامی از لحاظ کاهش درگیری نیروی انتظامی با کولبران
	بالا رفتن سطح امنیت منطقه با بهبود شرایط اقتصادی منطقه
	افزایش نفوذ با منزوی‌تر شدن گروهک‌های معاند

قلمرو پژوهش

شهر بانه و مریوان در غرب استان کردستان واقع شده است؛ این استان با مساحتی بر بالغ (۲۸۲۰۳) کیلومترمربع که معادل (۱۷) مساحت کل کشور ایران است؛ و در مجاورت خاک عراق؛ در موقعیت جغرافیایی (۳۴) درجه (۴۵) دقیقه تا (۳۸) درجه (۲۸) دقیقه عرض شمالی و (۴۵) درجه (۳۴) دقیقه تا (۴۸) درجه (۱۴) دقیقه طول شمالی از نصف‌النهار گرینویچ در منطقه‌ای کوهستانی قرار گرفته است. این استان از شمال و شمال شرقی به استان‌های آذربایجان غربی و زنجان، از جنوب به کرمانشاه، از شرق به همدان و از غرب به کشور عراق محدود می‌شود (شکل شماره ۱).

شکل شماره (۱). موقعیت منطقه مورد مطالعه.

یافته‌های پژوهش

معرفی جامعه آماری

یکی از مؤلفه‌هایی که در پرسشنامه مورد سؤال قرار گرفته، سابقه سکونت افراد مصاحبه‌شونده بود، اهمیت این مؤلفه از آنجا می‌باشد که در شهرسازی بحث هویت منطقه‌ای بسیار حائز اهمیت است و در واقع حس تعلق به مکان را به دنبال دارد. بدیهی

است افرادی که سابقه سکونت بالایی در منطقه دارند شاهد تمام فراز و نشیب‌های آن بوده‌اند و نظرات آن‌ها اهمیت بالایی در این پژوهش دارد چراکه این طرح‌ها و برنامه‌ها به‌صورت مستقیم بر زندگی و کسب‌وکار آن‌ها تأثیر می‌گذارد. همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود، (۸ ۳۵) درصد از افراد مصاحبه‌شونده که حدود (۴۳) نفر بوده‌اند، سابقه سکونتی بین (۵ تا ۱۰) سال در منطقه داشته‌اند، درحالی‌که افرادی که سابقه سکونت آن‌ها بیش از (۱۵) سال می‌باشد، حدود (۵ ۲۲) درصد از افراد پرسش‌شونده را تشکیل داده است.

جدول شماره (۲). سابقه سکونت در پاسخ‌دهندگان در دو شهر بانه و مریوان

سابقه سکونت	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کمتر از ۵ سال	۲۰	۱۶/۷	۲۰
۵ تا ۱۰ سال	۴۳	۳۵/۸	۶۳
۱۰ تا ۱۵ سال	۳۰	۲۵	۹۳
۱۵ سال به بالا	۲۷	۲۲.۵	۱۲۰
مجموع	۱۲۰	۱۰۰	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

از تعداد (۱۲۰) پاسخ‌دهنده مورد بررسی (۷۳) نفر مربوط به شهرستان بانه و (۴۷) نفر مربوط به شهرستان مریوان بوده‌اند. غالب افرادی که پرسشنامه در اختیار آن‌ها قرار گرفت، از مغازه‌داران، تجار و عمده‌فروشان دو شهرستان مذکور بوده‌اند.

شاخص‌های اقتصادی

در این قسمت، موضوعی که مدنظر قرار داده شده، این است که آیا ایجاد مناطق آزاد تجاری در دو شهرستان بانه و مریوان به‌طور کلی موجبات رونق و توسعه اقتصادی منطقه و استان را فراهم خواهد کرد یا خیر؟ بر اساس طیف پنج گانه لیکرت و بر اساس مجموع نظر پاسخ‌دهندگان، ارزیابی آن، به‌صورت جدول زیر ارائه شده است. همان‌طور که در جدول شماره (۳) و شکل شماره (۲) ارائه شده است، تعداد (۴۶) نفر از پاسخ‌دهندگان که برابر (۳ ۳۸) درصد از کل نمونه آماری مورد بررسی بوده‌اند، معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی آزاد تجاری در دو شهرستان بانه و مریوان، باعث رونق چشمگیری در شرایط اقتصادی منطقه و استان خواهد شد. این افراد از طیف پنج‌وجهی لیکرت، گویه خیلی زیاد را انتخاب کرده بودند. تحلیل نتایج پرسشنامه‌ها بیانگر آن بود

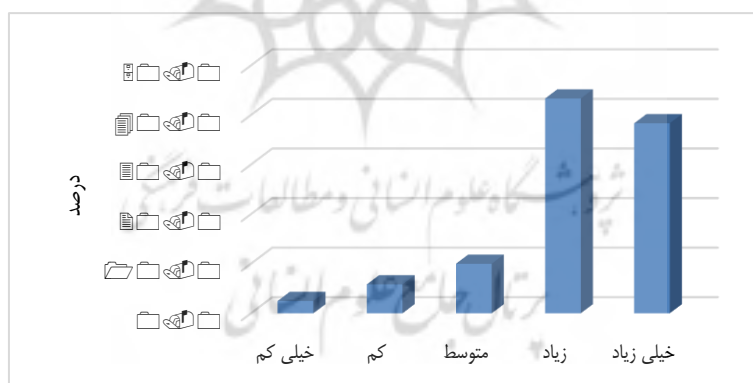
که بیشترین افراد پاسخ‌دهنده معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی اقتصادی و تجاری آزاد در دو شهر بانه و مریوان، می‌تواند تأثیرات مثبت زیادی در رونق اقتصادی این دو شهرستان و کل استان کردستان ایجاد کند. این افراد حدود (۳ ۴۳) درصد از کل جامعه آماری مورد بررسی را تشکیل داده‌اند.

جدول شماره (۳). تأثیرات اقتصادی ایجاد نواحی تجاری آزاد

نقش اقتصادی و خدماتی محدوده	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۳	۲/۵
کم	۷	۵/۸
متوسط	۱۲	۱۰
زیاد	۵۲	۴۳/۳
خیلی زیاد	۴۶	۳۸/۳
مجموع	۱۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

از کل افراد پاسخ‌دهنده تنها (۵ ۲) درصد از افراد پاسخ‌دهنده که تعداد آن‌ها برابر (۳) نفر بوده است معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی تجاری آزاد به دلیل تشکیل و گسترش قاچاق سازمان‌یافته به داخل کشور و تقویت بنیه اقتصادی گروهک‌های معاند، می‌تواند موجب ناپایداری اقتصاد منطقه در بلندمدت شود.

شکل شماره (۲). توزیع تعداد پاسخ‌دهندگان بر اساس طیف لیکرت.

شاخص‌های سیاسی

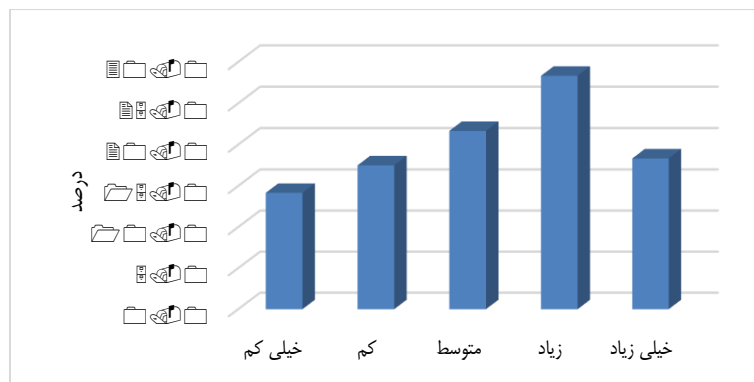
در این آیتم به بررسی این جنبه پرداخته شد که آیا ایجاد مناطق آزاد تجاری در دو شهر بانه و مریوان، می‌تواند موجب بهبود یا ارتقاء برخی مؤلفه‌ها (نقش مناطق آزاد تجاری در بهبود روابط سیاسی بین دو کشور، نقش مناطق آزاد تجاری در رسیدن به اهداف در روابط سیاسی و اقتصادی) که کلیت این مؤلفه‌ها زیرمجموعه مؤلفه‌های سیاسی در نظر گرفته شده‌اند شود یا خیر؟ همان‌طور که در جدول شماره (۴) و شکل شماره (۳) مشاهده می‌شود، حدود (۱۴۲) درصد از کل پاسخ‌دهندگان به این آیتم که تعداد آن‌ها حدود (۱۷) نفر بوده‌اند، معتقدند که نقش این نواحی آزاد تجاری در بهبود و ارتقاء مؤلفه‌های مربوط به آیتم‌های سیاسی بسیار کم‌رنگ بوده و حتی موجب ایجاد تنش‌ها و مشکلات سیاسی نیز خواهد شد. حدود (۱۷۵) درصد جامعه آماری معتقد بوده‌اند که نقش نواحی آزاد تجاری در بهبود مؤلفه‌های مربوط کم خواهد بود.

جدول شماره (۴). تأثیرات سیاسی ایجاد نواحی تجاری آزاد

درصد فراوانی	فراوانی	تأثیرات سیاسی
۱۴۲	۱۷	خیلی کم
۱۷/۵	۲۱	کم
۲۱/۷	۲۶	متوسط
۲۸/۳	۳۴	زیاد
۱۸/۳	۲۲	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۲۰	مجموع

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

از تعداد کل پاسخ‌دهندگان، حدود (۱۸۳) درصد از کل پاسخ‌دهندگان، یعنی (۲۲) نفر، معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی مرزی آزاد در دو شهرستان بانه و مریوان، نه تنها مشکلات و گره‌های سیاسی منطقه را تا حدود زیادی حل می‌کند، بلکه موجبات همگرایی و همبستگی قومی و استانی بیشتری شده و ارتباطات بین استانی را تا حد زیادی افزایش می‌دهد. این دسته از افراد نقش مثبت سیاسی ایجاد نواحی تجاری و اقتصادی آزاد را بسیار دانسته‌اند.

شکل شماره (۳). توزیع تعداد پاسخ‌دهندگان بر اساس طیف لیکرت.

شاخص‌های اجتماعی

- گویه‌هایی که در زیرمجموعه این آیتم مورد بررسی قرار گرفته‌اند عبارت‌اند از:
- (الف) میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در ایجاد همبستگی، مشارکت و اعتماد بیشتر مردم در زمینه‌های مختلف در سطح شهر؛
- (ب) میزان اثربخشی سود مناطق آزاد تجاری در عمران و آبادانی و رفاه ساکنان مرزی؛
- (ج) میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در افزایش خدمات‌دهی عمومی در سطح شهری؛
- (د) میزان اثربخشی مناطق آزاد تجاری در بهبود نحوه گذران و اوقات فراغت و توانایی انجام مسافرت‌های خارج از مرز.

همان‌طور که در جدول شماره (۵) و شکل شماره (۴) مشاهده می‌شود، (۵ ۱۷) درصد از پاسخ‌دهندگان که برابر (۲۱) نفر از پاسخ‌دهندگان بوده‌اند، معتقدند که آثار مثبت ایجاد نواحی تجاری-اقتصادی آزاد در منطقه، بسیار کم می‌باشد و (۳۵) عدد از کل پرسشنامه‌ها که برابر (۲۹ ۲) درصد از تعداد کل پاسخ‌دهندگان بوده است، گ کم را انتخاب کرده‌اند. در واقع این افراد معتقد بودند که ایجاد نواحی مرزی اقتصادی و تجاری، نه تنها تأثیرات مفید کمی در بهبود شرایط اجتماعی منطقه خواهد داشت بلکه، افت‌های اجتماعی زیادی نیز به همراه خواهد داشت. حدود (۴۰) نفر از پاسخ‌دهندگان یا

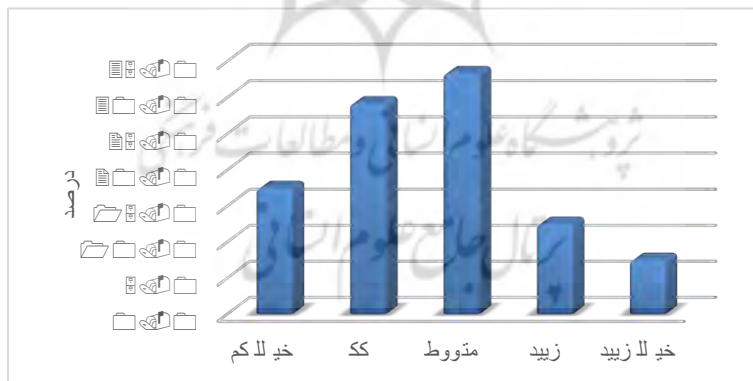
به عبارتی (۳۳ ۳) درصد، معتقد بودند که ایجاد نواحی آزاد تجاری و اقتصادی هم موجب ارتقاء و توسعه اجتماعی منطقه شده و هم می‌تواند افت‌های اجتماعی زیادی به همراه داشته باشد. در واقع این افراد نقش این نواحی را در توسعه اجتماعی منطقه، متوسط ارزیابی می‌کردند.

جدول شماره (۵). تأثیرات اجتماعی ایجاد نواحی تجاری آزاد

تأثیرات اجتماعی	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۲۱	۱۷ ۵
کم	۳۵	۲۹/۲
متوسط	۴۰	۳۳/۳
زیاد	۱۵	۱۲/۵
خیلی زیاد	۹	۷/۵
مجموع	۱۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

اما همان‌گونه که در شکل زیر دیده می‌شود، تعداد افرادی که معتقد بوده‌اند ایجاد مناطق آزاد تجاری و اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان، تأثیرات بسیار بارزی بر توسعه اجتماعی این مناطق و کل استان کردستان خواهد داشت، در اقلیت هستند؛ این دو گروه در مجموع (۲۰) درصد (تأثیر بسیار زیاد برابر با (۷ ۵) درصد و تأثیر زیاد برابر با (۱۲ ۵) درصد) از کل پاسخ‌دهندگان را به خود اختصاص داده‌اند.

شکل شماره (۴). توزیع تعداد پاسخ‌دهندگان بر اساس طیف لیکرت.

شاخص‌های امنیتی - انتظامی

بررسی نظر پاسخ‌دهندگان به این آیتم نشان می‌دهد، حدود (۲۶۷) درصد از پاسخ‌دهندگان که (۳۲) نفر را شامل می‌شود، معتقد بوده‌اند که تشکیل این مناطق می‌تواند شرایط و وضعیت امنیتی منطقه را بدتر کند (جدول شماره (۶) و شکل شماره (۵))، این افراد به‌طور معمول در رابطه با پیامدهای امنیتی منفی تشکیل این مناطق در دو شهر بانه و مریوان، به موارد زیر اشاره می‌کردند:

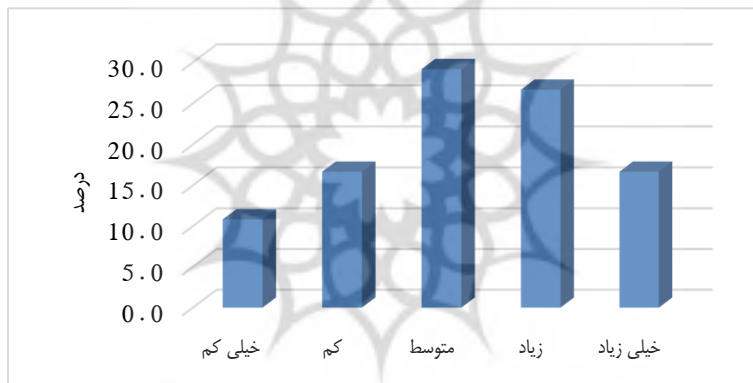
- ایجاد مشکل جدی برای فرهنگ منطقه در دراز مدت، در صورت عدم مدیریت فرهنگی (آسیمیلاسیون فرهنگی)؛
- ایجاد گسل فرهنگی در دو بخش کردستان ایران و عراق؛
- افزایش روند مهاجرت به منطقه؛
- خطر تغییر دموگرافی منطقه؛
- افزایش فقر و عدم تقسیم عادلانه ثروت در منطقه، در صورت عدم توجه در به‌کارگماردن نیروهای بومی و جویای کار منطقه؛
- ایجاد آلودگی و تغییر کاربری‌هایی زیست‌محیطی؛
- رواج لجام گسیخته پدیده زمین‌خواری با توجه به ضعف ساختاری قوانین و غیره.

جدول شماره (۶). تأثیرگذاری مثبت و ارتقاء شرایط امنیتی منطقه به دنبال تشکیل مناطق آزاد تجاری - اقتصادی

تأثیرات امنیتی	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۱۳	۱۰.۸
کم	۲۰	۱۶.۷
متوسط	۳۵	۲۹.۲
زیاد	۳۲	۲۶.۷
خیلی زیاد	۲۰	۱۶.۷
مجموع	۱۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

(۳۵) نفر از پاسخ‌دهندگان که حدود (۲۹ ۲) درصد از کل جامعه آماری مورد بررسی را دربر گرفته است، معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی اقتصادی و تجاری آزاد در دو شهر بانه و مریوان، شرایط امنیتی و انتظامی کنونی را زیاد تغییر نمی‌دهد و از طرف دیگر نیز پیامدهای منفی مهمی را در بعد امنیتی و انتظامی به همراه ندارد؛ اما به‌طور کلی (۴۳ ۳) درصد از پاسخ‌دهندگان که تعداد آن‌ها به (۵۲) نفر می‌رسد، معتقد بوده‌اند که ایجاد مناطق آزاد تجاری شرایط امنیتی منطقه را بسیار بهبود خواهد بخشید. این افراد به نقش مثبت مناطق مذکور در ایجاد روابط فرهنگی، اجتماعی و خروج از انزوای فرهنگی و مذهبی، اشاره داشته و معتقد هستند که ایجاد مناطق آزاد تجاری - اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان در کنار دستاوردهای اقتصادی مفید خود، دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی متعددی داشته که برآیند کلی همه آن‌ها افزایش سطح امنیت منطقه و کل استان خواهد بود.

شکل شماره (۵). توزیع تعداد پاسخ‌دهندگان بر اساس طیف لیکرت.

در مورد این شاخص اقدام به برگزاری (۲۲) مصاحبه نیمه‌باز با مسئولین استانی شد. در جدول شماره (۷) رده‌های مسئولیتی مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است

جدول شماره (۷). توزیع تعداد مصاحبه‌های انجام‌شده با مسئولین در ارتباط با پیامدهای امنیتی -

انتظامی ایجاد نواحی اقتصادی آزاد در دو شهر بانه و مریوان

تعداد	طول مصاحبه (با هر نفر)
۲	۲۵ دقیقه
۲	۲۳ دقیقه
۴	۲۳ دقیقه
۴	۲۴ دقیقه
۱۰	۱۹ دقیقه

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

به‌طور کلی جمع‌بندی حاصل از نظرات مصاحبه‌شوندگان را می‌توان در سه دسته طبقه‌بندی نمود. نمایندگان مجلس و شوراهای شهر نظر موافق، مصاحبه‌شوندگان مرتبط با نیروی انتظامی نظر منفی و مقامات استانداری و فرمانداری‌ها که نظر آن‌ها در خصوص ایجاد نواحی اقتصادی آزاد در دو شهر بانه و مریوان مثبت مشروط بود.

نتیجه‌گیری

ایجاد مناطق آزاد تجاری در دو شهر بانه و مریوان، هم دارای آثار مفید و مثبت زیادی می‌باشد و هم در صورت فراهم نکردن پیش‌نیازها و زیرساخت‌های آن، آفت‌ها و ناهنجاری‌هایی را در منطقه توسعه می‌دهد که پیامدهای امنیتی و انتظامی متعددی در پی خواهد داشت. در این پژوهش سعی شد که با استفاده از دو ابزار بررسی میدانی پژوهش‌های کیفی یعنی پرسشنامه و مصاحبه نیمه‌باز با مردم (مغازه‌داران، عمده‌فروشان، تجار، کسبه و غیره) و مسئولان (نمایندگان مجلس، مقامات استانداری و فرمانداری و نیروی انتظامی) جنبه‌های امنیتی و انتظامی ایجاد نواحی آزاد تجاری در دو شهر بانه و مریوان بررسی شد؛ به‌طور کلی تحلیل کیفی و کمی پرسشنامه‌ها بیانگر آن بود که در مورد اثرات اقتصادی و اجتماعی ایجاد نواحی مرزی نظر افراد بسیار مساعد است به‌گونه‌ای که غالب پاسخ‌دهندگان معتقد بودند که ایجاد این نواحی آزاد تجاری و اقتصادی در منطقه زمینه‌های رونق اقتصادی شهرستان‌های مذکور و کل استان را فراهم کرده و می‌تواند باعث ایجاد اشتغال و بهبود وضعیت معیشتی مردم شود؛ اما در زمینه پیامدهای امنیتی و انتظامی ایجاد این نواحی تجاری آزاد، اینکه آیا باعث بهبود شرایط امنیتی و انتظامی می‌شود یا باعث بدتر شدن شرایط امنیتی منطقه می‌شود،

نظرات افراد به نسبت متفاوت بود و میزان توافق نظر افراد نسبتاً کم‌رنگ‌تر بود. دلایل امنیتی و انتظامی از مهم‌ترین دلایل عدم تمایل سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی بوده و یکی از اساسی‌ترین موانع در تشکیل نواحی تجاری آزاد خواهد بود. ارتباط بین نواحی اقتصادی - تجاری آزاد و شرایط امنیتی منطقه، یک رابطه دوسویه است؛ از یک طرف موانع امنیتی مانند، قاچاق کالا، درگیری‌ها، تنش‌های قومی و غیره از دافعه‌های اصلی سرمایه‌گذاری و توسعه مناطق آزاد است و از طرف دیگر ایجاد این مناطق آزاد هم می‌تواند، موجب بالا رفتن ناامنی، از طریق گسترش قاچاق و باندهای قاچاق، درگیری‌های قومی، تشدید تنش‌های ناسیونالیستی - مذهبی و غیره شود. به‌طور کلی این موضوع به این‌گونه مطرح شده است که تشکیل نواحی تجاری اقتصادی آزاد در دو شهر بانه و مریوان، می‌تواند شرایط امنیتی منطقه را بهبود بخشیده و باعث بهبود وضعیت امنیتی و امن‌تر شدن منطقه شود. نظر پاسخ‌دهندگان به این آیتم بیانگر آن بود که حدود (۲۷ ۷) درصد از پاسخ‌دهندگان که حدود (۳۳) نفر را شامل می‌شدند، معتقد بوده‌اند که تشکیل این مناطق می‌تواند شرایط و وضعیت امنیتی منطقه را بدتر کند؛ در مقابل این افراد تعداد (۳۵) نفر از پاسخ‌دهندگان که حدود (۲۹ ۲) درصد از کل جامعه آماری مورد بررسی را در بر گرفته است، معتقد بوده‌اند که ایجاد نواحی اقتصادی و تجاری آزاد در دو شهر بانه و مریوان، شرایط امنیتی و انتظامی کنونی را زیاد تغییر نمی‌دهد و از طرف دیگر پیامدهای منفی مهمی را نیز در بعد امنیتی و انتظامی به همراه ندارد؛ اما به‌طور کلی (۴۳ ۳) درصد از پاسخ‌دهندگان یا به عبارتی (۵۲) نفر معتقد بوده‌اند که ایجاد مناطق آزاد تجاری شرایط امنیتی منطقه را بسیار بهبود خواهد بخشید. این افراد به نقش مثبت این مناطق در ایجاد روابط فرهنگی، اجتماعی و خروج از انزوای فرهنگی و مذهبی اشاره داشته و معتقد هستند که ایجاد مناطق آزاد تجاری - اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان در کنار دستاوردهای اقتصادی مفید، دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی متعددی داشته که برآیند کلی همه آن‌ها افزایش سطح امنیت منطقه و کل استان خواهد بود.

پیشنهاد‌های پژوهش

در پایان بنا بر مطالب گفته شده در پژوهش حاضر، پیشنهاد‌های زیر ارائه می‌شود:

- ایجاد مکان‌های مناسب اقامتگاهی برای تجار و افراد ورودی به شهرستان‌های بانه و مریوان جهت فعالیتهای اقتصادی؛
- برگزاری دوره‌های فرهنگی آشنایی مردم منطقه با فرهنگ‌ها و رسوم؛
- آشنا کردن مردم منطقه با دانش اقتصاد روز؛
- نهادینه کردن حس تعلق به مکان و نفع عمومی در بین مردم؛
- ایجاد زیرساخت‌های کالبدی مورد نیاز در منطقه؛
- مکان‌یابی بهینه با در نظرگیری همه فاکتورهای تأثیرگذار؛
- درگیر کردن مردم بومی منطقه در فعالیتهای اقتصادی بدون دیدگاه‌های توأم با تعصب و امنیتی؛
- برنامه‌ریزی برای کنترل جمعیت ورودی به منطقه در میان‌مدت؛
- برنامه‌ریزی جهت کنترل اثرات زیست‌محیطی فعالیتهای اقتصادی و تجاری مذکور در منطقه؛
- ایجاد ساختارهای نظارتی و مجراهای قانونی دقیق برای جلوگیری از سودجویی باندهای قاچاق.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ موسوی، میرنجف؛ کاظمی زاد، شمس اله (۱۳۹۱). تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی. دوره ۸، شماره ۲۵، ص ۲۱۴-۲۳۵.
- اطاعت، جواد؛ موسوی، سیده زهرا (۱۳۹۰). رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی با تأکید بر سیستان و بلوچستان. فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۷، شماره ۱ (پیاپی ۲۱)، ص ۷۰-۸۷.
- آدمی، علی؛ خضریان، مهدی؛ عباس زاده، هادی؛ یزدان پناه، مهدی (۱۳۹۰). الزامات گذار به امنیت ملی پایدار. فصلنامه دانش سیاسی، دوره ۷، شماره ۱۴، ص ۵-۲۷.
- استیگلیتز، جوزف (۱۳۸۱). نقد لیبرالیسم بازار از نگاه کارل پولانی، ترجمه جعفر خیرخواهان. کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۸۵ و ۸۶، ص ۳۷-۴۱.
- حیدر زاده، هادی (۱۳۸۱). مجموعه قوانین و مقررات مناطق آزاد تجاری- صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی. قشم: انتشارات منطقه آزاد.
- رستم گورانی، ابراهیم؛ بیرانوند زاده، مریم؛ علی زاده، سید دانا؛ حشمتی جدید، مهدی (۱۳۹۲). بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی. فصلنامه آمایش سرزمین، دوره ۵، شماره ۱، ص ۲۷-۴۹.
- سعیدی پور، رضوان؛ فاضل، ماندانا (۱۳۷۱). بررسی تطبیقی شیوه‌های صادرات در چند شور منتخب. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- سعادت‌ی جعفرآبادی، حسن (۱۳۸۹). بررسی و نقش کارکرد کنترل مرزهای استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیای نظامی به راهنمایی دکتر علی‌اصغر روشنت. تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- شم آبادی، حسن (۱۳۷۳). حقوق مرتبط با مناطق آزاد تجاری- صنعتی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر؛ گنجی پور، محمود (۱۳۹۴). تحلیل راهبردی وضعیت اجتماعی- اقتصادی مناطق مرزی بر قاقاق کالا (مورد مطالعه: استان بوشهر). دوره ۲۱، شماره ۱، ص ۱۹-۴۰.
- عزیزبانی فر، جمال (۱۳۸۷). توجیه اقتصادی- اجتماعی ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی در کردستان و تأثیر آن بر وضعیت رفاهی مردم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران.
- عندلیب، علیرضا؛ مطوف، شریف (۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران. نشریه باغ نظر، دوره ۶، شماره ۱۲، ص ۵۷-۷۶.

- فتح‌اللهی، سعید (۱۳۷۷). مناطق آزاد ایران، تجربه‌ای ناکام و ضرورت بازنگری اساسی فرهنگ و تعاون، شماره ۵، ص ۳۸ - ۴۶.
- قاسمی، محمد؛ یوری، علیرضا (۱۳۹۱). پدیده قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت شهرهای مرزی. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۳۰ تا ۳۱ فروردین ۱۳۹۱.
- کریمی، مرتضی؛ وفایی، علی‌اکبر (۱۳۹۲). امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی (مورد مطالعه: شهر مریوان). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال چهارم، شماره ۱۵، ص ۹۵ - ۱۱۲.
- کلانتری، محسن؛ هدایتی، اکبر؛ عباسی، الهام (۱۳۸۸). بررسی تأثیر نوع و میزان کاربری اراضی در شکل‌گیری کانون‌های جرم‌خیز با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی GIS (مورد مطالعه: قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر در شهر قزوین). فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۳ مسلسل ۴۴.
- کلباسی، ناهید (۱۳۷۱). مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران در دیدگاه اقتصادی. مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱.
- ماندل، رابرت (۱۳۸۷). چهره متغیر امنیت ملی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
- Chandoevrit, W, Chalamwong, Y. & Paitoonpong, S. (2004), Thailand's Cross Border Economy, A case Study of sa Kaeoand ChiangRai, Thailand Development Resource Institute (TDRI).
- Henderson, J. V. (1991), Urban Development: Theory, Fact, and Illusion, Oxford University Press
- Jones, P. N. & Wild, T. (1994), Opining the frontier: Recent spatial impacts in the inner – germanbordes zone, Regional studies, Vol. 28. No.3
- Kolossov, V. (2005), Border studies: Changing perspectives and theoretical approaches, Geopolitics. Vol. 10, pp. 606-632.
- Portnov, B. A, Pearlmutter, D. (1999), Sustainable urban growth in peripheral areas, Progress in Planning, 52 (4): 239-308. DOI: 10.1016/S0305-9006(99)00016-1
- Phangaphanga, C. (2007), Integrating Rural Development and Export Trade; Government of Malawi, Ministry of Industry, Trade and Private Sector Development.
- Rumley, D. & Minghi, J. V. (1991), The Geography of Border Landscapes, Routledge: New York.